

KAMPIN BİYOPOLİTİKASI: YEVGENİYA GİNZBURG VE VARLAM ŞALAMOV’UN GULAG TANIKLIĞINDA BEDEN

Duygu ÖZAKIN

Dr., duyguozakin(at)gmail.com, ORCID: 0000-0003-0927-1926

Özakın, Duygu. “Kampın Biyopolitikası: Yevgeniya Ginzburg ve Varlam Şalamov’un Gulag Tanıklığında Beden”. *ulakbilge*, 35 (2019 Nisan): s. 301–315. doi: 10.7816/idil-08-35-02

ÖZET

Bu çalışma, nüfusu gözetim altında tutarak bireylerin biyolojik potansiyelinden ve yeteneklerinden devlet lehine istifade edilmesini hedefleyen biyopolitikanın, Sovyet ıslah-çalıştırma kamplarında ölüm politikasıyla (thanatopolitika) kesiştiği uygulamaları ortaya koymayı amaçlar. Makbul yurttaşların inşasından, “halk düşmanlarının” imhasına uzanan süreci, Çağdaş İtalyan siyaset felsefecisi Giorgio Agamben’in “çıplak hayat” ve “istisna hâli”; Çağdaş Fransız tarihçi Annette Becker’in “hayvanlaştırmak” ve “şeyleştirmek” kavramları bağlamında ele alır. İlgili kavramlar, Gulag’dan kurtulan ve kamp nesri olarak adlandırılan tanıklık edebiyatı türünde eserler veren Yevgeniya Ginzburg’un “Sarp Güzergâh” (Krutoy marşrut) ve Varlam Şalamov’un “Kolıma Hikâyeleri” (Kolımskiye rasskazı) adlı otobiyografik yapıtları çerçevesinde değerlendirilmiştir. Çalışmada, Agamben’in öngördüğü üzere, kamp gerçeğinin geçmişe ait bir anormallik olarak geride kalmadığı; günümüz siyasal hayatının modeli olarak kuramda ve uygulamada karşılık bulduğu sonucuna erişilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Zoë ve bios, beden politikaları, insanlıkdışı durum (conditio inhumana), Ginzburg, Şalamov

Makale Bilgisi

Geliş: 4 Şubat 2019

DOI: 10.7816/ulakbilge-08-35-02

Düzelme: 11 Mart 2019

Kabul: 26 Mart 2019

Giriş

"Biyopolitika" adlı çalışmasında sosyoloji profesörü Thomas Lemke, son dönemlerde yaygın biçimde farklı disiplinlerce kullanılmaya başlayan biyopolitika kavramının, özünde yaklaşık yüz yıllık bir geçmişe dayandığını; İsveçli siyasetbilimci Rudolf Kjellén'in, kavramı ilk kullanan kişi olduğunu ifade eder (Lemke, 2014: 26). "Ancak biyopolitikanın içeriğini, belirlenimini ve gücünü, Michel Foucault'nun 1970'lerin sonlarından 1980'lerin başına uzanan dönemde yürüttüğü çalışmalardan ve verdiği seminerlerden aldığı" (Kartal, 2016: 8) araştırmacılar tarafından göz ardı edilemeyecek bir gerçektir. Bu nedenle biyopolitika eksenli araştırma-incelemelerin önemli bir bölümü, problemlerini sıklıkla Foucaultcu bir perspektiften çözümlenmeye girişir. Foucault düşüncesinde biyopolitika, "18. yüzyıldan itibaren, yönetim pratiğinin nüfusu oluşturan canlıların karşılaştığı sorunları (sağlık, hijyen, doğum oranı, yaşam süresi, ırklar) akılsallaştırma çabası" olarak tanımlanır (Foucault, 2015: 263). Ancak Fransız düşünürün biyopolitika kavrayışı iktidarın, bireyin "yaşamını sağlayarak" biyolojik potansiyelinden yararlandığı denetleyici mekanizmaların çözümlenmesine ağırlık verdiğinden, kamp gerçeği olarak adlandırılan olguyu açıklarken farklı kavrayışlara başvurma zorunluluğu doğmaktadır. Başvurulacak kavram çiftlerinden ilki çağdaş İtalyan siyaset felsefecisi Giorgio Agamben'e ait olan "çıplak hayat" ve "istisna hâli"; ikincisi çağdaş Fransız tarihçi Annette Becker'e ait olan "hayvanlaştırmak" ve "şeyleştirmek"tir. Bu kavram çiftlerinden, kamp mahkûmlarının hangi siyasal zeminde, hangi değişken yasalara dayanarak makbul yurttaşlardan "halk düşmanlarına" dönüştürüldüğünü ve bu eşiği geçtiklerinde onları insanlıklarını sorgulamaya ve kendilerine yabancılaşmaya iten koşulları değerlendirirken faydalanılacaktır. Muhafiflerin cezalandırılması amacıyla başvuru ve tasfiye edilenler arasında bir parola haline gelmiş olan Sovyet Ceza Kanunu'nun 58.maddesi, Agamben'in istisna hâli kavramına saf bir örnek oluşturmaktadır. İnsanın diğer canlı varlıklarla paylaştığı "doğası" ile sosyal konumu arasında kalan ve insanı adeta bir hayvana dönüştüren çıplak hayat ise, iktidarın hedefindeki halk düşmanlarının kamplarda yarı insan, yarı ölü haline getirildikleri hayatlarını tanımlamaktadır. Kampta maruz kalınan çıplak hayat, Agamben'in deyişiyle "insanın en uç hâli"dir. Bu hayat bireyin bilimsel literatürde "koma halindeki insan"; yani "insan ile hayvan arasındaki bir ara varlık olarak tanımlandığı"

hayattır (Agamben, 2013: 197). İnsanlıktan çıkarmanın kamp nesrinde sorgulanan olgular arasında yer alması ve "hayvanlaşmanın" antroposentrik (insan merkezci) olmayan bir bağlamda, kamp kurtulanlarının en sık başvurduğu kavramlardan biri haline gelmesi; daha çok aşağıda ele alacağımız zoē ile bios ayırımına; insanın doğası ile insanın toplumsal kimliği arasındaki farka dayanmaktadır. Lemke'nin de belirttiği gibi biyopolitika kavramının içeriği, kullanımı yaygınlaştıkça ve farklı uzmanlık alanları tarafından sahiplenildiği ölçüde muğlaklaştığından (Lemke, 2014: 15), bu çalışmada biyopolitika kavramına hangi sınırlar çerçevesinde başvurulacağını açıklamak gerekir. Bu çalışma, Sovyet ıslah-çalışma kamplarından sağ kurtulan iki Rus yazarın, Yevgeniya Ginzburg ve Varlam Şalamov'un tanıklığa dayanan edebi yapıtlarında, totaliter yapılanmanın odağına yerleştirilmiş olan bedenlerin kamplarda maruz kaldığı zorunlu çalıştırılma, işkenceye uğrama, aç bırakılma, nesneleştirilme ve nihayet öldürülme süreçlerini ele alır. Sovyetler Birliği'nin Ekim Devrimi öncesi eski düzenle yeni rasyonel düzen arasına çekmek istediği yüksek setlerin bir göstergesi olarak makbul yurttaşların pozitif biyolojik potansiyelleri, Stalin diktatörlüğü süresince hız kazanan "temizlik" stratejileriyle beraber negatif bir kimliğe büründürülmüştür. "Yeni Sovyet insanı", muhaliflerden ve -eser çözümlenmesinde değineceğimiz belirli durumlarda Rus kökenli olmayan etnik unsurları da kapsayan- şüphelilerden arındırılan ideal düzende pozitif biyolojik varlıklarını devlet lehine sürdürmüşlerdir. Bu yurttaşlardan fabrikalarda iş gücüne katılmaları, tarımsal kalkınmaya destek olmaları, nüfus artışına katkı sağlamaları, siyasal örgütlenmelerde "yeteneklerine göre" görev almaları, cephede askeri güç olarak faaliyet göstermeleri beklenmiştir. Ekonomik kalkınma hamleleri tarım toplumundan sanayi toplumuna dönüşerek güçlenme yönünde gerçekleştiğinden, fabrikalarda işgücü ihtiyacını karşılayacak nüfusun yaşatılması esas alınmıştır. Ancak "ayıklamanın" ardından geriye kalanların, hapisanelerde "aylak" ve "faydasız" bir yaşam sürdürmesi devletin ekonomik çıkarları ile örtüşmediğinden, bu kişiler yaşatma ve öldürme politikalarının iç içe geçtiği, iktidarın gücünü doğrudan beden üzerinde kullanma kabiliyetini sergileyebildiği simgesel bir uzam olarak ıslah-çalışma kamplarına gönderilmişlerdir. Sovyetler Birliği'nde "nesne bedene, beden ise ıskartalık bir nesneye dönüşmüştür" (Becker, 2013: 272). Bu bağlamda çalışma, Sovyet kamplarında

biyopolitikanın thanatopolitikayla; yaşatma pratiklerinin öldürme ya da ölüme terk etme pratikleriyle kesiştiği kavşakları, Gulag gerçeği üzerinden gösterebilmeyi amaçlar. Bu amaçla başvurulmuş edebi eserler, öncelikle kamp nesri olarak tanımlanan tanıklık edebiyatının, tarihle temas ettiği noktalarda gözetmekle yükümlü olduğu tarafsızlığının sorgulanması bağlamında ele alınacaktır.

Tanıklık ve Kamp Nesri

Giorgio Agamben "Auschwitz'den Artakalanlar: Tanık ve Arşiv" adlı eserinde, Latince "tanık" anlamına gelen iki farklı sözcüğü ele alır: "testis" ve "superstes". "Birinci sözcük (İngilizcedeki testimony -tanıklık- sözcüğünün kökeni olan) testis, etimolojik olarak, bir duruşma veya davada iki hasım taraf arasında üçüncü taraf konumundaki kişiyi (terstis) ifade eder" (Agamben, 2004: 17). Kamp nesri olarak adlandırılan literatürün içerik, yöntem ve üslup bakımından tartışılan eğilimlerini yaratan koşulları anlamak için kamptan sağ çıkanları; Primo Levi'nin¹ deyişiyle "boğulanların" da sözcülüğünü üstlenen "kurtulanların" tanık sıfatını, üçüncü şahsın tanıklığından ayırt etmek gerekir. "İkinci sözcük superstes ise, bir şeyi yaşamış, olayı başından sonuna bizatihi kendisi yaşamış olduğu için buna tanıklık edebilecek kişiyi belirtir" (Agamben, 2004: 17). "Superstes" olayı bizzat tecrübe eden kişinin tanıklığı olduğu için, tanığın yargıda bulunurken yeterince tarafsız davranamayacağından şüphe edildiği konusunda bir ima içerir.

Tanıklık, belge, referans, kanıt, şahadet, vesika anlamlarında kullanılan "testimonial" sözcüğü; "tanıklığa dayanan delil" (testimonial evidence) ifadesinde bir hukuk terimine dönüşmüştür. Tanıklığa dayanan delillerden oluşması nedeniyle kamp nesri sadece edebi değil, aynı zamanda tarihi değer taşımaktadır. Toplama, çalışma ve imha kamplarının aynı anda hem ceza kanunundan güç alması; hem de hukuk sisteminin boşluklarında ve aralıklarla uzatılan olağanüstü hâlin sürekliliğinde şekillendirilen bir evren olarak ortaya çıkması, kamp nesrinde sorgulanan meselelerden biridir. Edebiyat eserine dönüşen tanıklık ile hukuki tanıklığın iç içe geçtiği metinler, kamp nesrinin yaşam tecrübesi ve anılardan

¹ Primo Levi (1919-1987). İtalyan kimyacı ve yazar. Nazi kamplarından kurtulmayı başardıktan sonra "Boğulanlar Kurtulanlar", "Bunlar da mı İnsan?", "Periyodik Tablo" gibi çeşitli eserlerinde kampın insanlık dışı yüzünü yazmıştır. Kurtulduktan sonra yıllar boyunca kamp gerçeğini sorgulayan ve kendini merdivenlerden atarak öldüren yazarın, yaşadığı travmayı atlatamadığı için intihar ettiği düşünülmektedir.

oluşması bakımından otobiyografik belge ve hatırat (memoirs); "hukuki tanıklığa" dayanması bakımındansa tarihi belge niteliği taşırlar.

Kamp nesrinin dünyaca tanınmış yazarları arasında Primo Levi, Imre Kertesz, Robert Antelme, Paul Celan, Anne Frank, Aleksandr Soljenitsın, Yevgeniya Ginzburg, Varlam Şalamov, Vladimir Maksimov ve Sergey Dovlatov sayılabilir. Bu edebi eğilimin Nazi ve Sovyet totaliter rejimleri altında yaşananların kayda geçirilmesi sayesinde, bugün ilk akla gelen biçimini aldığı görülür. Rus tarihinde sürgün cezalarının ve kürek mahkûmiyetinin dile getirildiği edebi eserler (katorjnaya proza) ile 20.yüzyılda şekillenen kamp nesri (lagernaya proza) arasında doğrusallıklar bulunmakla beraber, ikincisi kendi içerisinde özgün ve uluslararası bir bütüncü oluşturmaktadır. Bu tür, 20.yüzyıl modernleşmesinin siyasi ve ekonomik tedbirleri marifetiyle evrensel bir çarkın dişlisine takılmış bir grup kurban tarafından yazıldığı için, bu eserlerde kurgudan çok tanıklık yönü ağır basmıştır.

Gulag Kurtulanları Olarak Ginzburg ve Şalamov'un Tanıklığı

Açılımı "İslah-Çalışma Kampları ve Kolonileri Genel İdaresi" (Glavnoye upravleniye ispravitel'no-trudovih lagerey i koloniy) olan Gulag'ın temelleri Rus tarihindeki sürgün ve kürek cezalarına dayanır. Gulag projesiyle, Sibiry'a'daki bakir topraklarda egemenlik kurmak, mahkûmların işgücünden bedel ödemediği yararlanmak, ekonomik kalkınma araçlarını bu irak bölgelerde konuşlandırarak çifte kazanım elde etmek amaçlanır. Genel kanının aksine, Büyük Terör ya da Büyük Temizlik yılları olarak bilinen 1937 ve 1938, kamp tarihinin en korkunç dönemi olarak kalmamıştır. Takip eden yıllar boyunca mahkûm sayısı giderek artmış ve 1952 yılında Gulag en geniş kapasitesine ulaşmıştır. 1929-1953 yılları arasında yaklaşık on sekiz milyon insanın yolu bu kamplardan geçmiştir. Stalin'in ölümünden sonra kamplar boşaltılmaya başlasa da, tamamen ortadan kaldırılması 1987 yılında Gorbaçov döneminde gerçekleşmiştir (Applebaum, 2006: 13-14). Tarihçi Applebaum, mevcut istatistiklerin eksikliğine rağmen, zorunlu çalışma kamplarında, hapisanelerde ve savaş esiri kamplarındaki ölüm oranlarının gerek 1932-1933 yıllarında yaşanan kıtlıktan, gerekse İkinci Dünya Savaşı'nın en zorlu dönemine denk gelen 1942-1943 sürecinden daha yüksek olduğunu ifade eder (Applebaum, 2006: 114).

1937 yılı yine de önemli bir geçiş dönemine işaret

etmektedir. Zira 1937'de kamplar, tutukluların kazayla ya da ihmal sonucu öldükleri yerlerden, mahkûmların kasıtlı olarak ölümüne çalıştırıldığı ya da geçmişte olduğundan çok daha fazla mahkûmun doğrudan öldürüldüğü "ölüm kamplarına" dönüşür. Stalin'in inisiyatifindeki tutuklama ve infaz dalgası, muhalifleri ortadan kaldırmak, kendisine sadık kimselerden yeni bir yönetici tabakası oluşturmak, Sovyet nüfusunu terörize etmek ve toplama kamplarını doldurmak için kullanılan bir yöntem dönüştürülür. Applebaum, temizlik hareketinin kendiliğinden gelişmediğini, "yeni mahkûmlar için yeni kampların" önceden hazırlanmış olduğunu ve kotayı dolduracak sayıda kişinin tutuklandığını özellikle vurgular (Applebaum, 2006: 115-116).

Moskova'da dünyaya gelen Yevgeniya Semyonova (Solomonovna) Ginzburg (1904-1977), Komünist Parti üyesi olmasına rağmen 1937 yılı tasfiyeleri kapsamında Sovyet Ceza Kanunu'nun vatana ihanet ve terörizm suçlarını kapsayan 58. maddesinden hüküm giyer. Bir süre Butırka Hapishanesi'nde tutulduktan sonra Sibirya'daki çalıştırma kamplarına sürgün edilir ve ancak 1955 yılında özgürlüğüne kavuşur. Kamp yıllarını anlattığı "Sarp Güzergâh" Sovyetler Birliği'nde ancak 1988 yılında, yazarın ölümünden sonra basılabilmektedir. Bu nedenle yazarın kaçak yollardan yurt dışına çıkarılan el yazmaları dünyanın dört bir yanına dağılmıştır. Ginzburg'un eserinin gerek Rusça özgün ismi "Sarp Güzergâh" (Krutoy marşrut) gerekse Rusça baskıdan önce İngilizce yayımlandığı biçimiyle "Journey into the Whirlwind" ve "Within the Whirlwind", kamp nesrinde metaforik isimlendirme geleneğini temsil eden örneklerdir² (Ginzburg, 2008; Ginzburg, 1975; Ginzburg 1981). Eseri Türkçeye kazandıran Gün Zileli çeviriye başladığında, kitap henüz özgün dilinde Sovyetler Birliği'nde basılmamıştır. İki cilt halinde tamamlanan çevirinin ilki 1996 yılında "Anafora Doğru"; ikincisi 2000 yılında "Anafurun İçinde" başlığıyla yayımlanmıştır.

Rus yazar Varlam Tihonoviç Şalamov (1907-1982) ise çağdaşı Ginzburg gibi 1937 tasfiyelerinde tutuklanarak 1951 yılına dek çalışma kamplarına mahkûm edilmiştir. Öncesinde, 1929-1931 yılları

arasında, tutukluların nispeten daha ılımlı muamele gördüğü Solikamsk kampında bulunmuştur. Zira yazar Troçkist faaliyet nedeniyle 1929'da, Büyük Temizlik kapsamında 1937'de ve 58. maddeye dayanılarak 1943'de üç kez hüküm giymiştir. 1954-1978 yılları arasında "Kolıma Hikâyeleri" (Kolımskiye rasskazı) adıyla bilinen altı ciltlik otobiyografik eserini kaleme almıştır; ancak İngilizce olarak 1960'lardan beri Batı ülkelerinde dolaşıma giren bu seri Rusya'da ancak 1987 yılında basılabilmektedir. Ölümünün ardından yazarın mirasının korunması, araştırılması ve arşivindeki eserlerin yayımlanmasında Rus edebiyatbilimci ve Şalamov'un yakın arkadaşı İrina Sirotinskaya (1932-2011) önemli rol oynamıştır (Şalamov, 2013d: 5). "Eldiven" (Perçatka) hikâyesinde Şalamov, yazdıklarının tanıklığa dayanan delillerden oluştuğunu şu sözlerle ifade eder:

"Geçmişe ait belgeler imha edildi, gözetleme kuleleri yıkıldı, barakalar yerle bir edildi, paslı dikenli teller sarılıp başka yerlere taşındı. Serpantinka'nın enkazı üstünde, yakı otu çiçekleri yetişti -ateş çiçeği, unutulmanın çiçeği, arşivlerin ve insan belleğinin düşmanı. Acaba biz var mıydık? Cevap veriyorum: Bir tutanağın ifade gücüyle ve bir belgenin sorumluluğu ve açıklığıyla -'vardık'" (Şalamov, 2013b: 283).

Agamben'e göre "kampta bir tutsağı hayatta kalmaya itebilecek nedenlerden biri de tanık olma düşüncesidir" (Agamben, 2004: 15). Ginzburg, kamp mahkûmiyeti boyunca maruz kaldığı onca insanlıkdışı muamelenin ardından hala hayatta olmasını ve kendinde otobiyografik bir metin kaleme alacak gücü bulmasını: "Belki de hayatta kalmama yardımcı olan bu hayret ve merak, yalnızca kurban değil, aynı zamanda bir gözlemciyim" (Ginzburg, 1996: 347) diyerek açıklar. Ginzburg, Agamben'in kamptan sağ çıkanlara dair "hayatta kalanın (kurtulanan) işi hatırlamaktır; hatırlamamazlık edemez" (Agamben, 2004: 26-27) tespitini, kamptan kurtulan bir yazar olarak kendi cümleleriyle doğrulamaktadır: "Kendimi yazmaya zorlamalıyım. Vera Inber'in³ söylediği gibi belleğimizin kazı alanlarına 'acıdan ve zevkten arınmış olarak ayak basmalıyız'" (Ginzburg, 1996: 105).

Yevgeniya Ginzburg "Sarp Güzergâh" adlı eserinde kampta yaşananları "sadece gerçeklere bağlı kalarak aktardığını" sık sık dile getirir. Yazar, eserinin son sözünde ve ana metinde tarafsızlık ilkesine ilişkin uyarılara yer vermiştir. Sözgelimi, Gulag çocuk kamplarında, sistemin kendi içerisindeki tüm

² "Sovyet Dönemi Rus Edebiyatı (1953-1991)" adlı çalışmasında Gürsoy, kamp nesri yazarlarınca kaleme alınan eserlerin isimlerindeki kümeleşmeye dikkat çeker: "Yolculuk, gezi notları, seyahat, öteki dünya, cehennem, yeraltı" (Gürsoy, 2018: 413) gibi benzetmelere dayanan eser başlıkları, kamp uzamının gündelik "normal" yaşamın sınırlarından uzakta, adeta erişilmez noktalarda konumlandığını vurgulamaktadır. Yazarların muhayyilesinde kamp, gerçek olamayacak kadar insanlık dışı vahşetin yaşandığı, ancak cehennemle kıyaslanabilecek kötücül bir kurgusal mekân olarak belirir.

³ Vera Inber (1890-1972). Ukrayna doğumlu Rus-Sovyet kadın şair ve yazar.

acımasızlığına rağmen çocuklara Nazi Almanyası ile kıyaslanamayacak kadar iyi muamele edildiğini ve bunu bilhassa belirtmesinin bir sorumluluk olduğunu anlattığı cümlelerde, yazarın tarafsızlığa karşı hassasiyeti dikkat çekicidir.

"Hitler İmparatorluğu'ndaki Yahudi çocuklarıyla onlar arasında hiçbir kıyaslama yapmıyorum. Yalnızca Elgen çocukları gaz odalarına konmadıkları için değil, onlara tıbbi bakım bile yapıyordu. Bütün ihtiyaçlarını yemeklerden karşılayabiliyorlardı. Benim görevim gerçeklerden zerre kadar ayrılmadan bunu vurgulamaktır" (Ginzburg, 2000: 30).

Ginzburg'un aksine Şalamov, tarafsızlığının altını çizme gereği duymaz ancak Gulag kamplarında yaşananları öylesine yalın bir gerçekçilik anlayışıyla betimler ki, kamp dehşetinin ne yazar tarafından kınanmasına ne de okurun ikna edilmesine gerek kalır. Okur, insanlıktan çıkarma sürecinin bu kadar dolaysız bir biçimde yüzüne çarpılmasından rahatsızlık duyar. Anlatıcının en dehşetli sahnelerde koruduğu soğukkanlılığı, kayıtsızlığa erişen bir tutumun ürünüdür. Kayıtsızlık, kamp mahkûmunun dönüştürüldüğü "yaşayan ölü"nün nasıl tüm insani niteliklerini kaybettiğini ortaya koymaktadır. Şalamov "Kuru Tayın" (Suhim paykom) adlı öyküsünde şöyle yazar: "Uzun zamandır açlık çekiyorduk. Tüm insani duygular –sevgi, dostluk, kıskançlık, insancılık, merhamet, kibir, dürüstlük- uzun süren açlığımız boyunca bedenimizden eriyip giden etle beraber bizi terk etmişti" (Şalamov, 2013a: 75).

Kayıtsızlığa bir başka örnek olarak yazarın "Yaban Yemişleri" (Yagodi) adlı öyküsü ele alınabilir. Anlatıcı, gözleri önünde öldürülüp yere serilen arkadaşı Rıbakov'la beraber yuvarlanan orman meyveleriyle dolu teneke kutuyu gözüne kestirir, onu cebine saklar ve bunlar karşılığında belki bir parça ekme bulup yemenin mümkün olabileceğini düşünür. Ölüm karşısında duyulan sızı, yerini çabucak anlatıcının kendi gereksinimlerinin çağrısına bırakır. Rıbakov yemişleri ekmelele değiş tokuş etmek için toplarken vurulmuştur, anlatıcı ise, bunların kimin için toplandığını bildiğinden, arkadaşı ölür ölmez takas işini kendisi üstlenerek karnını doyurmayı planlar.

"Rıbakov, tepelerin arasında öylece uzanırken, şaşırtıcı ölçüde ufak görünüyordu. Gökyüzü, dağlar ve nehir öyle büyüktü ki – Tanrı bilir bu dağlar, tepecikler arasındaki küçük patikalara kaç insanı sığdırırdı. Rıbakov'un küçük konserve kutusu bir yana yuvarlandı, onu yakalayıp cebime saklamayı başardım. Belki bu yemişler karşılığında bana biraz ekmelele verirdi, ne de

olsa Rıbakov'un bunları kimin için topladığını biliyordum" (Şalamov, 2013a: 95-96).

Sovyet kamp nesrinin tüm örneklerinde farklı biçimlerde yıkıma uğrayan, ekonominin kalkınması adına araçsallaştırılmış bedenin uğradığı kıyımın en radikal boyutları Şalamov gerçekçiliğinde karşımıza çıkar. Bunda, yazarın kampların en zorlularından biri olan Kolima'ya sürülmüş ve burada uzun yıllar geçirmiş olması da etkilidir. Şalamov, Soljenitsin gibi çağdaşlarının aksine, kampın asla manevi getiriler de barındıran bir hayat deneyimi olarak tanımlanamayacağı düşüncesindedir:

"Kamp bütünüyle menfi bir hayat okuludur. Hiç kimse oradan yararlı, lüzumlu bir şey edinmez; ne mahkûmun kendisi, ne idarecisi, ne gardiyanları, ne zoraki tanıklar -mühendisler, jeologlar, doktorlar- ne kamp yöneticileri ne de emrindekiler" (Şalamov, 2013a: 185). "Kamp, bütünüyle olumsuz bir tecrübedir. İnsan kampta bir saat bile geçirmemelidir, o bir saat insanı yozlaştırır. Kamp hiçbir zaman, hiç kimseye, olumlu hiçbir şey vermez, veremez" (Şalamov, 2013c: 626).

Şalamov'un kamp nesri anlayışında içerik kadar biçim de çağdaşlarının metinleriyle farklılıklar taşımaktadır. Şalamov'un öyküleri, Ginzburg'un anlatıları gibi kamp deneyimini en baştan kurtuluş gününe dek kronolojik olarak aktaran bir yolculuk biçiminde kaleme alınmamıştır, öyküler okura –içerik rahatsız edici de olsa biçimsel anlamda- kolaylık sağlayan bir bütünlük içinde akıp gitmez. Şalamov yaratıcılığında biçim de mahkûmun yaşamı gibi tahrip edilmiş, bozulmuştur. Bu metinler, insan ruhu gibi, eski bir hükümlünün yaşamı gibi kamp gerçeği tarafından parçalanmıştır. Ölüm, ceset, iskelet, mezar gibi imgelerin saplantılı bir biçimde yinelendiği Kolima dizisi, durum öykülerinden oluştuğu için, olaylar fragmanlar halinde sunulmaktadır. Yazar, diziyi kaleme alırken kendisinin de aralarında bulunduğu her biri duygularını kaybetmiş, yarı ölüye dönüşmüş, kayıtsız, durgun ve insanca hislerini yitirmiş kitlelerin ruh halini yansıtmıştır.

Tarihçilerin ve edebiyatçıların metinlerinden oluşan tüm kamp literatürü, yazarların tutumu kamp yıllarını her nasıl yorumlamaya eğilimli olursa olsun, insana haysiyetini kaybettirmenin asıl amaç olduğu, "insanlıktan çıkarmanın" en büyük ceza haline getirildiği ve anılarda "insan onurunun rezilce yok edildiği duygusunun paylaşıldığı" (Ginzburg, 1996: 126) konusunda hemfikirdir. Tarihçi Annette Becker bu uygulamaları "bir kimliği silmek için hayvanlaştırmak, şeyleştirme" olarak tanımlar

(Becker, 2013: 272).

İnsanlıktan çıkarmanın en etkili aracı olarak bedenın kamp nesrindeki görünümünü ele alırken, insanla insan olmayan, öldürülmesi caiz olanla yasaklı olan arasındaki ayırımın ve geçişkenliğin ortaya konması gereklidir. Üstelik kamp nesri yazarlarınca pek çok satırda dile getirilen "hayvanlaştırma" kavramının insan merkezci (antroposentrik) bir yorumdan ileri gelmediğini açıklayabilmek için de bu gereklidir. Agamben'in zoē ve bios ayrımı, gerek totaliter rejimin kamp düzenini yaratan ve bunun işlemlerini sağlayan mantığı; gerekse kamp nesri yazarlarının neden kendilerini sık sık hayvanlarla kıyasladıklarını anlamlandırmaya yardımcı olacaktır.

Mahkûmu Hayvanlaştırmak

Agamben'e göre kamp siyasetin biyosiyasete dönüştüğü mekândır. Kampta insanlar "her türlü siyasal statülerinden sıyrılıyor ve tamamen çıplak hayata indirgeniyorlardı; burada iktidarın karşısında sadece saf hayat vardı ve bu ikisinin arasında hiçbir aracı yoktu" (Agamben, 2013: 204). Çıplak hayata indirgenmek biyosiyasetin gerekliliklerinden ve aynı zamanda sonuçlarından biri olduğuna göre, insanın yalın hayatı ile toplumsal hayatı arasındaki fark, onun bedensel denetlenebilirliğinin eşiği olarak işlev görmektedir. Agamben bu eşiği ifade eden ve hayatın iki değişik görünümünü sunan kavramlara -felsefi kökenlerini de açık biçimde ortaya koyabilmek adına- Eski Yunan dilindeki kullanımlarıyla ışık tutar:

"Eski Yunanlarda, bizdeki 'hayat' sözcüğünü karşılayan tek bir sözcük yoktu. Bunun yerine, etimolojik olarak aynı köke dayansalar da, anlambilim (semantik) ve biçimbilim (morfoloji) açısından birbirlerinden ayrı iki terim kullanıyorlardı: zoē ve bios. Birincisi bütün canlı varlıkların (hayvanların, insanların ya da tanrıların) ortak özelliği olan yalın yaşama/ canlılık olgusunu ifade ederken, ikincisi bir birey ya da grubun bir özelliği olan yaşam(a) biçimine (hayat tarzına) işaret ediyordu" (Agamben, 2013: 9).

Bireyin özel alanını ifade eden ama aynı zamanda diğer bütün canlılarla paylaştığı bir niteliği olan "yalın hayatına" (zoē), insanın kamusal alanda temsil ettiği, onun toplumla etkileşim içine girmesini sağlayan bios tarafından müdahale edildiğinde, sınırların aşılması ve hatların belirginliğini yitirerek iç içe geçmesi "çıplak hayatı" ortaya çıkarır. Agamben'e göre özel alan ile kamusal alanın işlevi tamamen birleştiğinde bir "belirsizlik mntıkası" yaratılmış

olur. "Egemen iktidarın temel etkinliği, siyasetin orijinal unsuru olarak, doğa ile kültürün, zoē ile bios'un eklemlendiği eşik olarak çıplak hayatı üretmektir" (Agamben, 2013: 214). Kamp uzamı, yurttaşın yalın hayatını kamusal hayatına eklemleyerek, kamp mahkûmunun kamusal sorumluluklarından doğacak getiriye, onun yalın hayatı üzerinden temin etmeye girişir, böylece çıplak hayatın güdümünde bir düzen ortaya koyar.

Bedensel denetimin ve bedenın işlevlerinden azami ölçüde fayda sağlanmasının temelde yer aldığı, özünde sadece cezalandırıcı değil aynı zamanda ekonomik kalkınmanın bir aracı olarak (Sovyet terminolojisinde) "ıslah edici" Gulag projesi, zoē ve bios ayrımının bulanıklaştığı simgesel bir mekândır. Çünkü kampın ortaya çıkardığı çıplak hayat, siyasal iktidara "teslimiyetimizin/tabiyetimizin" ifadesidir (Agamben, 2013: 216). "Beden kavramı da zaten daima bir iktidar dağıtımının pençesinde olmuştur. Beden her zaman zaten biyosiyasal bir beden ve bir çıplak hayattır" (Agamben, 2013: 221).

"Biliyorsun Katya, şu anda çıplağız, hem gerçek anlamda hem de mecazi anlamda" (Ginzburg, 1996: 126). Çırılçıplak soyulup "bir köle pazarındaki gibi" (Ginzburg, 1996: 127) sağlık kontrolünden geçirildikleri ve bedenlerinin her kıvrımında bir şeyler saklama ihtimaline karşı arandıkları sahnede Ginzburg'un mahkûm arkadaşına söylediği bu sözler, kamptaki çıplak hayatın ikili anlamına işaret eder. Agamben'in tanımıyla zoē alanı bios alanına dâhil edildiğinden, kamp hayatı "çıplak hayata" dönüşmüştür; ancak kelimenin gerçek anlamıyla da mahkûm çırılçıplak bırakılmıştır. "Bizi önlerinden böyle çırılçıplak geçirdiklerine göre, insan olmadığımızı düşünüyor olmalılar" (Ginzburg, 1996: 265).

Ginzburg çıplak bırakmak yoluyla kendilerine duydukları saygının kırılmasının amaçlandığını (Ginzburg, 1996: 176) düşünür. Kamp, insanların geleneksel maskelerinden arındığı ve "çırılçıplak ortada" (Ginzburg, 2000: 208) kaldığı yerdir. Yazar, Kolıma kampının, insanı ilkel bir savunmasızlık duygusuyla kuşattığını yazar: "Kendinizi yeryüzünün çıplaklığında gerçekten çıplak hissedersiniz" (Ginzburg, 2000: 214). Böylece mahkûmun insani yaşamından koparıldığına ve geri dönülmez bir biçimde "anaforun içine" doğru çekildiğine olan inancı pekiştirilir, mahkûm kendini ve çevresindekileri, kimi zaman tuzağa düşürülmüş çaresiz bir av hayvanı, kimi zaman kamp koşullarının yabanıl düzenine ayak uydurmak zorunda kalan vahşi bir "yaratık" olarak tanımlamaya başlar. "Amansız bir

netlikte kendimi gördüm –kir içinde, iki kat olmuş, paçavralarla kaplanmış buzlu yerler, saç baş karmakarışık, kocaman sandalların içinde ayaklarım donmuş ve morarmış. Bir av hayvanı. Bütün bunlardan sonra insan gerçekten yaşayabilir miydi?" (Ginzburg, 1996: 190). On sekiz yıllık mahkûmiyeti sona erdiğinde ve nihayet Sibiryaya kamplarından Moskova'ya döndüğünde Ginzburg, kentin ortasında "kısıtlanmış bir av hayvanı gibi" çevresine bakınmayı sürdürdüğünü yazar (Ginzburg, 2000: 460).

Aristoteles "Politika" adlı eserinin bir bölümünde insanı bir politikon zōon [siyasal hayvan] olarak tanımlamıştır. Foucault ise bu tanıma gönderme yaparak "öteki canlılara ek olarak siyasal varoluş kapasitesi de bulunan bir hayvan" olan insanın, tam da bu özelliği nedeniyle biyosiyasetin hedefinde yer aldığını tespit eder. Ayrıca biyolojik modernliğin "yalın bir canlı beden olarak bireyin ve türün, toplumun siyasal stratejilerine dâhil edildiği noktada" başladığını vurgular (Agamben, 2013: 11). Bireyin toplumsal yaşamı yerine, diğer canlılarla ortak özellikler taşıyan yaşamı; yani "doğası" söz konusu olduğunda, insanla hayvanı özünde benzer kılan nitelikler ön plana çıkar. Çıplak hayatın doğa-kültür, hayvan-insan, yabani-medeni çiftlerinden, ilk sıradakilere olan yakınlığı kamp koşullarında görünür hale gelir. Bu nedenle kamp nesri yazarı, mahkûmları (kendilerini) ve işkencecilerini sıklıkla hayvanlara ilişkin analogiler yoluyla betimler.

Ginzburg, hem muhafızların hem de mahkûmlar arasındaki suçluların vahşetine tanık olduğu zaman, kamp cezasına mahkûm edilmeden önce oğlu Vasya'nın kendisine yönelttiği bir soruyu hatırlar. Yazar, bu sorunun "hayvan olarak insanın" tarif edildiği bir yanıtı hak ettiğini düşünür:

"-Anne, hayvanların en vahşisi hangisidir? -Ah aptal kafa, neden ona söylemedim bütün hayvanların en tehlikelisinin, 'en vahşisinin' insanoğlu olduğunu!" (Ginzburg, 1996: 105).

Ginzburg, tutuklanmayı bekleyen insanların gözlerini "acının, endişenin ve bir av hayvanının bitkinliğinin o tanımlanamayan karışımı vardı içlerinde" (Ginzburg, 1996: 14) sözleriyle betimler. "Gözlerindeki anlam! Tuzağa düşmüş bir hayvanın, işkence gören bir insanın yalvaran bakışları. Bu bakışları sonradan 'içerde' sık sık gördüm" (Ginzburg, 1996: 47).

Görüldüğü üzere kamp, Ginzburg'da insanın içindeki "hayvan" iki bakımdan görünür kılmıştır. Bir yanda Troçkist faaliyet yürütmek, politik dar görüşlülük, uyanıklık eksikliği, şüpheli unsurlarla işbirliği, liberal çürüme içinde olmak (Ginzburg,

1996: 18) gibi günün terminolojisine göre türetilmiş muğlak suçlamaların pençesine düşmüş ve başına geleceklere endişeyle bekleyen, belirsizliğin eşliğinde korkuya kapılan çaresiz bir av hayvanı olarak mahkûm durur. Öte yanda, kamp koşulları nedeniyle insanlıkdışı uygulamaları kanıksamış ve kendini hayvani yönüne teslim etmiş birer zalim olarak muhafızlar ve suçlular yer alır.

"Şu bir gerçek ki, insan, içinde bir hayvan taşıyor" (Ginzburg, 2000: 156). Bu düşünce, kampta şahit olduğu bir yamyamlık vakasının ardından Doktor Anton tarafından dile getirilmiştir. Hemşirelik yaptığı dönemde olay yerine çağrılan Ginzburg, suçüstü yakalanan bir mahkûmun "akşam yemeğini" şöyle tasvir eder: "Kaba baktım ve kusmamak için kendimi zor tuttum. Bu etin lifleri küçüçüktü, bildiğim hiçbir et türüne benzemiyordu. Hala bazı et parçalarına yapışık olan deri, mat, siyah kıllarla kaplıydı" (Ginzburg, 2000: 154).

İşlediği suç ortaya çıkan kamp mahkûmu, taygada beraber göreve çıktığı arkadaşını baltayla öldürüp bedenini parçalara bölmüş, bunları kar yığınları içinde belirli yerlere saklamıştır. Demir sobanın üzerinde arkadaşının etini pişiren mahkûm, herkes uyuduktan sonra etin suyunu kaynatmış, soranlara bir parça geyik eti bulduğunu söylemiştir. Ginzburg bu adamı "bir bataklık hayaleti, bir vampir" olarak nitelendirir (Ginzburg, 2000: 155) ancak Konfüçyüs takma adıyla bilinen bir başka kamp doktoru "ama kim onu bu hale getirdi? Kim onu açlıkla mahvetti?" (Ginzburg, 2000: 155) sözleriyle insanlıktan "çıkmanın" kampın sonuçlarından biri; insanlıktan "çıkarmanın" ise asıl hedef olduğunu dile getirir.

Becker, kamplarda bazı uç durumlarda açlığın yamyamlığa yol açtığını ancak insan eti yemek "bir tabu olduğu için çok nadir rastlanan kayıtlarda" bu olguyla karşılaşıldığını belirtir (Becker, 2013: 272). Şalamov'un "Kolıma Hikâyeleri"nden "Domino" (Domino) Sovyet kamplarında karşılaşılan yamyamlık vakalarından söz edilen nadir kayıtlardan bir diğeridir. Anlatıcının yanında, görev sırasında işlediği bir suçtan dolayı askeri mahkeme tarafından mahkûm edilmiş sağlıklı görünen genç bir teğmen kalmaktadır. Burada da soruşturma altındadır, nedeni ise maden ocağında çalışırken, morgda bulunan insan cesetlerinden et parçaları yemiş olmasıdır. "Soğukkanlılıkla açıkladığı gibi 'elbette yağlı et değildi'" (Şalamov, 2013: 163-164). Suçlu, kampta yediği insan etinin, derisi kemiklerine yapışmış ölü mahkûmlara ait olduğu için pek matah bir şey olmadığını, tüyler ürpertici bir kayıtsızlıkla dile getirir.

Agamben'in sırasıyla Aristoteles ve Foucault'da karşımıza çıktığına işaret ettiği "siyasal varoluş kapasitesi bulunan bir hayvan" olarak insanın meziyetleri, Şalamov'un "Yılan Oynatıcısı" (Zaklinatel' zmey) öyküsünde masaya yatırılır. Şalamov, insanın "hayvanlar krallığından evrim geçirerek çıkıp bir insana dönüştüğünü" varsayar ve onu diğer canlılardan farklı kılan "düşünme" vasfını göz ardı etmez. İnsan, düşünen bir hayvan olarak tanımlanır: İnsan düşünür, tasarlar, kurar, icat eder. Düşünen hayvan olarak insanın aklına, görünen o ki, ancak içine düştüğü bu kamp cehennemini icat etmek gelmiştir. Şalamov, Sovyet rejiminin kendi yurttaşlarını içine düşürdüğü akıl almaz cehenneme bakıldığında, düşünme yetisinin insanı hayvandan üstün kılan bir nitelik olarak kabul edilemeyeceğini vurgular. Yazara göre insanı hayvandan ayıran ve eğer ısrarla iddia edilecekse "üstün" kılan tek şey, "diğer hayvanlardan daha fazla fiziksel dayanıklılığa sahip olmasıdır" (Şalamov, 2013a: 120). Sadece, basit bir organizma gibi hayatta kalma ilkesine bağlılığı, onu yeryüzünün "efendisi" haline getirmiştir. "İnsandan daha akıllı ve ahlaklı davranan köpekler ve ayılar var" (Şalamov, 2013a: 120).

Agamben kamplara "insanlık dışı" kavramı bağlamında bir yorum getirerek kampları "yeryüzü tarihinin en mutlak *conditio inhumana*'sının [insanlık dışı koşullarının] gerçekleştirildiği yerler" (Agamben, 2013: 198) olarak tanımlar. Ginzburg, sürgün yıllarında tutuklamaların giderek hız kazandığını ve "sorgular sırasında insanlık dışı yöntemlerin daha da yaygınlaştırıldığını" (Ginzburg, 1996: 71) belirtir. Yazarın aktardıklarında, Gulag'da mahkûmların muhafızları; muhafızlarınsa mahkûmları insanlıktan çıkmış olmakla suçladığı görülür. Ginzburg, yetkililerin "insanlıktan çıkıp" gittikçe daha zalim yaratıklar haline geldiklerinden; muhafızlarınsa "düşmanlar insan değildir. Biz onlara istediğimizi yapabiliriz. İnsanlar mı!" (Ginzburg, 1996: 59) diyerek hükümlüleri her türlü işkencenin uygulanabileceği insanlık dışı nesnelere olarak hor gördüklerinden söz eder.

"Yemin ederim, hayvanın dayanmadığına ben dayandım" (Ginzburg, 1996: 300). Tecrübe edilebilecek en uç deneyim yaşandığında, dayanma sınırlarını zorlayan en radikal vahşet mahkûmun gündelik yaşamına nüfuz ettiğinde, kamp mahkûmu insanlığını sorgulamaya girişir. "Bağırarak ya da mücadele etmek istemiyordum. Sanırım ilk kez olmadığı için. Alışmak. Almanya'da gaz fırınlarını ve darağaçlarını kullanıyor olmalıydılar. Her şeye alışabilirdiniz" (Ginzburg, 1996: 207). Bir Auschwitz

kurtulanı olan Grete Salus (1910-1996), Ginzburg'un mücadele etmeyi bıraktığı ve başına gelenlere "alışmaya" başladığı sınır çizgisine ilişkin şöyle yazmıştır: "İnsan katlanabileceği her şeye katlanmak zorunda kalmamalıdır asla; aynı şekilde, en uç güce bu maruz kalışın artık nasıl insani hiçbir şey barındırmadığını görmek, buna tanık olmak zorunda da kalmamalıdır asla" (Langbein'dan akt. Agamben, 2004: 77). Ginzburg'un kampta anımsadığı eski bir Doğu atasözü ise, mahkûmiyet koşullarında insanın dayanma gücü karşısında yaşadığı yabancılaştırmanın özeti gibidir: "Dilerim, kanıksayacağım şeyler başıma gelmez" (Ginzburg, 1996: 138).

Sınır durumları göğüslemeye yarayan "insani güç neredeyse insani olmayanla aynıdır; insan insan-olmayı da barındırır" (Agamben, 2004: 78). Aynı düşünceleri paylaşan Şalamov'a göre "dostluğun hakiki bir dostluk olabilmesi için, kurulduğu sağlam temellerin, koşullar henüz son haddine dayanmadan atılmış olması gerekir, bunun ötesinde insanın içinde insanca hiçbir şey yoktur, sadece güvensizlik, kötülük ve yalan vardır" (Şalamov, 2013a: 61). Şalamov, kampta kültür ve medeniyet gibi kavramların ne kadar kırılan olduklarını öğrenmiştir: "İnsan ağır çalışma koşulları, soğuk, açlık ve dayak sonucu üç hafta içinde vahşi bir hayvana dönüşebilir (Şalamov, 2013c: 625). Biyopolitikanın saf mekânı kamp, insanın içindeki insanlığı yitirdiği ve kendini sadece hayatta kalma güdüsüne teslim etmek zorunda bırakıldığı bir sürgün yeri olarak tanımlanmıştır.

Mahkûmu Şeyleştirme

Fransız tarihçi Annette Becker, kampların en çok "parça" diye anılan hükümlüleri "insanlıktan çıkarmak" için düzenlenmiş alanlar olduğunu yazar; "açlığın da angaryanın da ilk işlevi buydu" (Becker, 2013: 272). Becker ilk tezahürünü hayvanlaştırmada bulan bu ana işlevin insanı nesneleştirmeye yönelik bölümünü "şeyleştirme" olarak tanımlar (Becker, 2013: 272).

Kamp koşullarında tutukların, hayvanların ve traktörlerin yerine kullanılan birer alete dönüştüğünü belirten Becker, mahkûmların "nakledildikleri vagonların üstünde 'özel avadanlık'" yazdığını (Becker, 2013: 270) ifade ederken; Ginzburg da nakledildiği trenin peronundayken "'özel teçhizat' yazısını fark etmişim ve önce gönderilecek bir mal olduğumu düşünmüştüm. Ne de olsa bu bir yük treniydi" (Ginzburg, 1996: 229) sözleriyle aynı durumu dile getirir. Ginzburg yük treninde bir malzeme gibi taşınırken kamptan kurtulup, yol

üstünde gördüğü kadınlar arasındaki herhangi biri, hatta en yoksul, en yaşlı kadınlardan biri olmayı diler. "En azından insan o, bir özel teçhizat parçası değil" (Ginzburg, 1996: 254).

"Şeyleştirmenin" yansımalarından biri de, mahkûmların "zayıyatı" konusunda Nazi ve Sovyet kamplarında göze çarpan farklılıklarda karşımıza çıkar. Nazi Almanyası'nda subaylar tutuklulara istediğini yapmakta özgürdür ancak Sovyet kamplarında yetkililer "israftan" dolayı kendileri de cezaya çarptırılabilir, israf "önceden belirlenmiş ölü sayısının üstüne çıkılması" anlamına gelir (Becker, 2013: 269). Çünkü Ginzburg'un sözleriyle "aşırı şiddet üretim planlarını tamamlamaya yardımcı olmaz; bir cesetten planı tamamlamasını bekleyemezsiniz!" (Ginzburg, 2000: 162). Maden çıkarma, kanal kazma, ray döşeme, ağaç kesme gibi görevlerle şekillenen "ceza sanayiinin ekonomik-baskıcı yapısında bu dövülmüş, ezilmiş, açlıktan kadidi çıkmış yaratıklardan iyi randıman alınamayacağı açıktır" (Becker, 2013: 270). Mahkûmlar gerektiği kadar "ıslah edilmeli" ancak zorunlu durumlar dışında, işgücü kaynaklarını tehlikeye atacak sayıda mahkûm öldürmekten kaçınılmalıdır. 1937 tasfiyelerini düzenleyen ve yerine getirenler, muhalifleri sadece hapsedmenin, modern ekonominin temposuna ayak uydurmak için akıllıca bir yol olmadığını; yani "insan kitlelerini yirmi ya da on yıl boyunca kalelerde kilit altında tutmanın hiçbir yararı olmadığını" keşfederler (Ginzburg, 1996: 225).

Becker, cesaret edebilen tutuklular için nesneleşen beden "bir manifestoya, bir işaret fişeğine" dönüşebildiğini belirtir. Ceza sistemi uyarınca gerçekleştirilen nakilleri geciktirmek adına kendini yaralayanlar olmuştur, "taygada (Sibirya'daki ormanlık bölge) bazı tutsak oduncular bu işe son vermek için ellerini kesmiştir" (Becker, 2013: 274). Ağır iş yüküne isyan etmek amacıyla kendi bedenine zarar veren mahkûmların durumu, Şalamov'un "Yağmur" (Dojd') adlı öyküsünde işlenir. Mahkûm Rozovski, anlatıcıyla beraber bir süre çalışmaya devam eder. Birden kendini yokuş aşağı gelmekte olan bir yük vagonunun altına atar. Bacağını tekerleğin altına uzatır ama vagon, tek bir morarmaya dahi sebep olmadan geçip gider. Tahmin edileceği gibi Rozovski, intihar girişimi ile suçlanır ve daha fazla çalıştırılır. Daha sonra anlatıcıyla yolları ayrılır, zira yasalar mahkûmların duruşmadan sonra başka bir kampa gönderilmesini gerektirir (Şalamov, 2013a: 69). Mahkûm, "devlet malı" olan kendi bedenine zarar vermektен men edilmiştir.

Şeyleştirme, kamplarda ölenlerin defnedilmesi esnasında da kendini gösterir. "Sovyet kamplarında kural, ölüleri en basit yoldan genellikle tabutsuz olarak gömmektir. Kaçmak için ölü numarası yapmadığından emin olmak için ölünün kafası çekiçle ezilirdi" (Becker, 2013: 276). Gulag mahkûmu, toplumun "temizlenmesinin" ardından geriye kalan posadır. Bu anlamda, yaşatılması ve sosyalist yeniden inşa adına örnek teşkil etmesi arzu edilen makbul vatandaşlar elekten geçirildikten sonra geriye kalan şeydir; "şeydir", çünkü insan olarak bir değeri yoktur ve bedeni "insanlık dışına çıkarma" cezasının nesnesi haline getirilmiştir. Morg sistemi ve toplu mezar örneklerinde görüleceği gibi kamplar, ölümün üretildiği yerler haline getirilmiştir. Bu bağlamda kampı, nüfusu kontrol altında yaşatarak bireylerden fayda sağlama projesinin, biyopolitikanın; öldürme ya da ölüme terk etme projesine; thanatopolitikaya dönüştüğü mekân olarak değerlendirmek gerekir.

Biyopolitikadan thanatopolitikaya; inşadan imhaya

"Biyopolitika ve Sosyalizm" adlı araştırmasında Prozorov, sosyal bilimler alanında biyopolitikanın etkisini giderek artıran bir araştırma yönelimi olduğuna ve çeşitli disiplinler tarafından iktidarın hayat üzerindeki egemenliğini çözümlenmek üzere biyopolitikaya başvurulduğuna dikkat çeker. Ancak biyopolitikanın yapıcı ve yıkıcı pratiklerinin (yıkıcı olanların özellikle Nazi Almanyası ve faşizm örneğinde) ele alınmasına karşın, kavramla Sovyet sosyalizmi arasında kurulabilecek ilişkinin, nadir çalışmalar haricinde ihmal edildiğini düşünür. Prozorov, insan yaşamı üzerinde pozitif bir dönüşüm projesi olan "yeni Sovyet insanının", bizzat bu projenin hedefindeki insanların yaşamında negatif bir kimliğe bürünerek terörle sonuçlandığını vurgular (Prozorov, 2017: 94).

"Yeni insan" (noviy çelovek) projesi, Sovyet yurttaşlarının fikir, eylem ve bedensel kabiliyetler bakımından rejimin ideallerine uygun olarak inşa edilmesi hedefini açıklamaktadır. Ancak Gulag'ın temelleri -"ölüm kampları" (Applebaum, 2006: 115) olarak anılmasından da anlaşılacağı gibi- hakları elinden alınan bir grup yurttaş kullanmak ve görevleri tamamlanınca onları ölüme terk etmek üzerine kurulmuştur. Yaşam ve ölüm politikalarının iç içe geçtiği kaygan bir zeminde, biyopolitikanın ve thanatopolitikanın (ölüm siyasetinin) ardışık işleyişi kamp mekanizmasının temel mantığını oluşturmaktadır. Kamp, bir grubun "hiçleştirilerek"

ölüme terk edilmesi sayesinde temizlenen alanda diğerlerinin yaşatılmasına aracılık eder (Murray, 2006: 207; Esposito, 2008: 110; Popov, 2018: 15).

Ginzburg'un sürüldüğü kamplardan birinin adı olan Elgen, Yakut dilinde ölüm anlamına gelir (Ginzburg, 1996: 331). Kamp mahkûmları "burada o kadar çok ölüm oluyor ki, insanda ölüme tepki gösterecek hal kalmıyor" (Ginzburg, 1996: 282) diye düşünürler. Sadece bir makinenin çarkı olarak değer taşımayı sürdüren bu "şey", öldürülmesi yasa dışı olmayan ancak keyfî kurban edilemeyecek olan insandır. "Bu lanet olası çarkı, kemikleriniz unufak oluncaya kadar çevirmek zorundaydınız" (Ginzburg, 2000: 235).

"Cesetleri ne yapmalı?" problemine Nazi ve Sovyet kamplarında bulunan çözümler, kampın en insanlıkdışı manzaralarını sunar. Nazi toplama kamplarında "hijyen ve gizlilik" saplantısından dolayı yakma fırınları kullanılır, Naziler böylece hem kamplarda hızla yayılan salgın hastalıkları önlemeye, hem de soykırımdan geriye en ufak bir iz bırakmamaya çalışırlar. Becker'in "vücutları yok etme fabrikası" adını verdiği bu fırınlar, "üstün Alman sanayiinin" çarpıcı birer örneğidir ve bu geniş ölçekli yakma-yok etme merkezleri günde dört yüz ceset kapasitesine ulaşabilir (Becker, 2013: 277).Sovyetlerde ise ölümün üretildiği bir mekân olarak kampın morgları "gece gündüz, aralıksız, kendi üretim kapasitesinin önünde" işlemektedir.Yetkililer "otopsiden sonra cesetleri dikmeye ya da mezar kazmaya bile üşeniyorlardı" (Ginzburg, 2000: 174).Şalamov'un Amerikan malı kiralık bir buldozerin, "ileri teknolojinin" bir simgesi olarak kamp alanına girişini ve makinelere insanlardan daha fazla kıymet verildiğini anlatan "Kiralık" (Polendliu) adlı öyküsünde aktardıkları dikkat çekicidir.

"Kolıma'da cenazeler toprağa değil, taşla verilir. Taş, sırları saklar ve sırları açığa çıkarır.Taş, topraktan daha güvenlidir.Donan toprak sırları saklar ve açığa çıkarır.Kolıma'da ölen yakınlarımızın her biri –kurşuna dizilenlerin, ezilenlerin, açlıktan kansız kalıp ölenlerin her biri-on yıllar sonra bile hala teşhis edilebilir.Kolıma'da gaz fırınları yoktu. Burada cesetler taşın, ebediyen donmuş toprağın altında beklerler." (Şalamov, 2013a: 397).

Kampların konuşlandığı alanlarda yıllar sonra taşların altında bulunan cesetler bozulmamıştır.Sadece bitlerin kemirdiği deriyle kaplı kemik yığınları olarak açığa çıkmışlardır.Yeraltından altın, kalay, uranyum gibi maddelerin yanı sıra, taşın açığa vurmak için bir süre sakladığı, henüz çürümemiş insan bedenleri çıkarılmıştır. "Taş, hor görülmüş, bozguna uğratılmış,

küçük düşürülmüş taş, hiçbir şeyi unutmamaya söz verdi, beklemeye ve sırrı saklamaya söz verdi" (Şalamov, 2013a: 398). Toplu mezarlar açıldığında, yamaç boyunca dolup taşan ölü bedenler meydana çıkmıştır.Öykünün sonunda yazar kiralık bir buldozerin, katılmış binlerce cesedi, binlerce iskeleti nasıl küredüğünü anlatır. "Hiçbir şey bozulmamıştı: bükülmüş el parmakları, irinli ayak parmakları –soğuktan put kesilmiş bedenler, kana bulanmış kupkuru deri ve açlıkla yanan gözler" (Şalamov, 2013a: 398).

Mezarların kazılması esnasında "bir baba katili ve iyi bir traktör sürücüsü" olan Grinya Lebedev görevini titizlikle yapar. Devletin kiraladığı aracıyla cesetleri toparlar, mezara götürür, onları çukura iter ve geri dönüp tüm bunları tekrar eder. Yetkili makamlar, kiralık buldozerin, ormanda çalışmaktan çok daha önemli bir işte kullanılması gerektiğine karar vermiştir. İş tamamlanır. Bir yığın ölünün üzerine taş ve molozlar yığılır. Taşın altına saklanan ölümler gözden kaybolur; ama ortadan kaybolmaz (Şalamov, 2013a: 399).

"Buldozer bize doğru yaklaşıyordu. Irgat, baba katili Grinya Lebedev yüzümüze bile bakmadı; biz mimlilerin, biz elli sekizlilerin yüzüne. Grinya Lebedev'e bir kamu görevi verilmiş ve o bu görevi layıkıyla yerine getirmişti.Grinya Lebedev'in taşın suratına gurur ve görevini yerine getirmenin bilinci kazanmıştı.Buldozer gürültüyle yanımızdan uzaklaştı – aynalı bıçakta tek bir çizik, tek bir leke bile yoktu" (Şalamov, 2013: 399).

Bu satırlar, 58.maddeyle belirlenen "karşı-devrimcilik" suçunun, mahkûmların insanlık onurunu bir katilin karşısında bile yerle bir edişini, yüzlerce cesedin taşınması ile kamu görevinde bulunmanın gururu arasındaki insanlık dışı çatışmayı ortaya koyması bakımından dikkat çekicidir. Tutuklu, sadece niceliğin gerektirdiği durumlarda, çizelgeleri doldurmak üzere bir numaradan ve veriden ibaret olan yarı canlı, yarı ölü yaratık olarak varlığını sürdürür.Kamp "iskelet haline gelmiş vücutlarla" doludur, mahkûm "bir deri bir kemik, bir insandan çok bir silüettir" (Ginzburg, 1996: 273) artık.Bu "paçavralar içindeki cinsiyetsiz yaratıkların" (Ginzburg, 1996: 31) ve "yürüyen iskeletlerin" uğradıkları acımasızlığı olanaklı kılan, Büyük Temizlik sürecinde muhaliflerin ardı ardına tutuklanması sonucu oluşan geniş tutuklu havuzunun, muhtemel "zayıfatı" yeni mahkûmlarla karşılaşmasıdır. Ancak "yedek parça" kıtlığı çekildiği dönemlerde gereğinden fazla ölüme yol açmak yasaklanmıştır.

"İktidar kendisini esas itibarıyla hayat ve ölüm üzerinde hak sahibi olmakla tanımlar. Ama böyle bir

hak, kendisini her şeyden çok ölümden yana kullanması bakımından, tanımı itibariyle, asimetrikdir" (Agamben, 2004: 83). Kamplar ise ölümden yana kullanılan siyasal iradenin somutlaştığı ölüm mekânına dönüşmüştür. "Ölü beden her zaman ve her yerde adeta bir miktans gibi, tuhaf bir şekilde ilgi çeker. Savaşta ve kamplarda böyle değildir –ölümün yaygınlığı, duyguların körelmesi ölü bedene duyulan ilgiyi alır götürür" (Şalamov, 2013a: 86).

Yaşatma ve öldürme politikalarının iç içe geçtiği, "kan lekelerini göstermesin diye kırmızıya boyanmış" duvarlarla örülü (Ginzburg, 1996: 152) bir uzam olarak kamp, yeni insanın inşasının başlıca siyasal program haline geldiği 20. yüzyıl modernleşmesinde, madalyonun öteki yüzüne işaret etmektedir. Kampta berraklaşan, somutlaşan, kendisine en saf biçimde uygulanma alanı bulan biyopolitika, thanatopolitikayla kesişir. Yeni insanların yaratılması adına zararlı unsurların ayıklanması sağlanır; geriye kalan "şeylerin" pragmatik biçimde üretime dahil edilmesi, gerektiğinde ölüme terk edilmelerine engel olmaz. Bu nedenle kamp, hem gerçek hem mecazi anlamda mezarlıkla ilişkilendirilir. "Koğuştan inleyen, ağlayan, uykuda kendilerini tırmalayan ve kurşuna dizilmeyi bekleyen korkunç bir insan karışımının içinde bulunduğu, devasa bir kitle mezarlığına benziyordu (Ginzburg, 1996: 160).

Agamben, modern siyasetten önce öldürme ve yaşatma hakkı olarak belirlenen ilkenin yerini, "yaşatma ve ölmesine izin vermenin" aldığını belirtir. Düşünürün "tersine çevrilmiş bir model" olarak ifade ettiği bu yeni tutum modern biyopolitikayı tanımlayan ana değişimdir (Agamben, 2004: 83). Tersine çevirme, inşa'dan imha'ya doğru dönüşüm geçiren politikaları açıklamada anahtar bir kavrama dönüşmüştür. Nitekim Becker'e göre sürekli hırpalanan beden, Sovyet ve Nazi toplumlarında yaratılmaya çalışılan "yeni insanın" tam tersine dönüşmüştür. Almanya'da ırkçılık; Sovyetlerde sınıfçılık önderliğinde yaşam ve ölüm alanları kaynaşmıştır. Kamplarda "milyonlarca tutsağın bedeni barbarlığın laboratuvarına dönüşmüştür" (Becker, 2013: 267).

Kampta bedensel işkence geceyarısı saat üçe kadar sürer. "Gestapo'yu bilen Alman kadınlar, bizimkilerin fikirleri Nazilerden aldıklarını söylüyorlar –stilleri aynıymış. Yabancı eğitimin mucizesi, ne dersin?" (Ginzburg, 1996: 135). Geceleri açık pencerelerden işkence görenlerin feryatları yükselir, çünkü binada bir kat olduğu gibi gece sorgularına ayrılmıştır. "Buranın en iyi teknolojiyle donatıldığına kuşku yoktu. Gestapo deneyimine sahip Klara, kullanılan

araçların Hitler Almanyası'ndan ithal edilmiş olması gerektiği konusunda ısrarlıydı" (Ginzburg, 1996: 138). Ginzburg ve arkadaşları "teknoloji sosyalist yeniden inşanın anahtarıdır" sloganını hatırlar ve bunun anlamını tam olarak kampta idrak ederler (Ginzburg, 1996: 76). Ceza hücresi "modern teknolojinin gerçek bir şaheseridir" (Ginzburg, 1996: 258). Nazi örneğinde Alman ırkının tahakkümüne; öte yandan Sovyet örneğinde işçi sınıfının tahakkümüne dayanan totaliter yapılanmaların bedensel işkence yöntemlerinde ortak uygulamalara başvurusu, teknik modernleşmenin muhalifleri ya da azınlıkları temizlemek adına yürütülen politikadaki fikir ve iş birliğini ortaya koymaktadır.

Mahkûmu Aç Bırakmak

Mahkûmları insanlıktan çıkarmanın ilk adımı, thanatopolitik bir uygulama olarak onları aç bırakmaktır. Böylece mahkûm güçten düşerek direnemeyecek, kaçamayacaktır. "Koyulaştırılmış Süt" (Sguşçennoye moloko) adlı öyküde anlatıcı açlığı şöyle tarif eder: "Açlık, kıskançlığımızı diğer tüm duygularımız gibi dondurmuş ve zayıflatmıştı. Hissetmeye; daha hafif bir iş aramaya, yürümeye, bir şeyler istemeye, yalvarmaya gücümüz kalmamıştı" (Şalamov, 2013a: 108). Karınlarını doyurmaktan başka her şeye karşı duyarsızlaşmış mahkûmlar sadece, uzun saatler fiziksel kuvvet gerektirmeyen işlerde çalışan insanları kıskanırlar. "Tek kelimeyle, sadece Şestakov'u kıskanıyorduk" (Şalamov, 2013a: 108).

Mahkûmlar taygada karşılaştıkları donmuş eski eşya yığınlarının arasında ekmekle değiş tokuş edebilecekleri şeyler ararlar. "Geceleyin" (Noç'yu) adlı öyküde mahkûm Glebov, donmuş cesetlerin giysilerini soyup bunları ekmekle takas eder (Şalamov, 2013: 55). "Yılan Oynatıcısı" (Zaklinatel' zmey) adlı öyküde Platonov, yiyecek karşılığında roman anlatır. Ezberindekileri okuyarak karnını doyuran mahkûm Platonov, uzunca bir süre, bunları bir lokma ekmek, fazladan bir kap çorba karşılığında anlattığı gerçeğini kabullenmeyi reddeder. Bilgiyi paylaşmak ve yaymak gibi daha onurlu işlerin peşinden gittiğini iddia eder, ama anlatıcıya göre tek gerçek, karnını doyurabilmenin, sağ kalabilmenin onun asıl amacı olduğudur. Yazara göre yaptığı şeyi onur kavramıyla ilişkilendirmesi, Platonov'un kampta düştüğü acınası durumu kendine bile itiraf etmekte zorlanmasından kaynaklanır (Şalamov, 2013: 122-123). "Kuru Tayın" (Suhim paykom) adlı öyküde anlatıldığı gibi, kampta tüm mahkûm işçiler yavan

tayından, içtikleri çorbanın duruluğundan bıkmıştır. Kaplarına kıvamlı bir çorba doldurulduğunda, bir mucizeyle karşılaşmış gibi hissederler. Koyu çorbayı mümkün olduğunca yavaş içerler ama öyle uzun zamandır açlık çekmişlerdir ki, bu kez bekledikleri kıvamlı yemek midelerini ağrıtır (Şalamov, 2013a: 75). İnsanca karnını doyurmanın asla mümkün olmadığı bu koşullarda onurlu işlerden söz etmek, anlatıcıya mantık dışı görünür. "Kiralık" (Po lendlizu) hikâyesinde mahkûmlar, açlıktan makine yağı yalamaya başlarlar, ancak yağ bidonu "buldozerin gıdası" olduğu ve makineler devlet nezdinde insanlardan daha kıymetli sayıldığı için engellenirler (Şalamov, 2013a: 395).

Açlık dolayısıyla çekilen vitamin eksikliği kampta çoğu salgın olmak üzere çeşitli hastalıkları tetiklemiştir. Pellagra olarak adlandırılan bir tür deri hastalığının evreleri, Şalamov'un "Eldiven" (Perçatka) öyküsünde ele alınır ve mahkûmun derisinden yapıma eldiven bir metafor olarak karşımıza çıkar. Hastalık anlatıcının bedenine öyle yer etmiştir ki, derisi etinden katman katman soyulmaya, ellerinden deri parçaları kopmaya başlamıştır. Anlatıcı, ellerinden ve ayaklarından tek hamlede derisini çekip, birer çift eldivenle çorap çıkarılabileceğini düşünür. Daha sonra, bugün kalem tuttuğu sağlıklı elleriyle, mahkûm olduğu yıllardaki nasırlı ellerini kıyaslar. Mahkûmun yaşamışlıklarını saklayan o hastalıklı deri döküntüsü eldivenlerle "sadece bedeninin, kaderinin, ruhunun hikâyesini değil; devletin, dönemin, dünyanın tarihini" yazabileceğini düşünür (Şalamov, 2013b: 284). Gulag'ın geride kaldığı 1970'li yılların başında kaleme alınan bu öyküde görüldüğü gibi yazar, halen kamptan sağ kurtulmanın bir lütfü mü; yoksa bir ceza mı olduğu sorunuyla boğuşmaktadır (Şklovski, 1991: 4). Pellagra sonucu bir yılan gibi deri değiştirmek, kamptan sağ çıkan mahkûmun yeni hayatının eşığı olarak yorumlanmıştır.

İstisna Hâlini Yasaya Dönüştürmek

Sovyet tarih biliminde, SSCB'deki Stalinist siyasi baskı meselesi, ideolojik ve politik faktörler nedeniyle bağımsız bir çalışma konusu olamamıştır. Bu meselenin araştırılmasına ancak 1990'lı yılların başından itibaren başlandığını ifade eden Stepanov, Sovyet Ceza Kanunu'nda "devrim karşıtı suçları" kapsayan 58. madde uyarınca yürütülen cezai kovuşturmaların da tarihsel analizden mahrum kaldığını belirtir (Stepanov, 2009: 145). Maddenin kapsamı o kadar geniştir ki, "halk düşmanı" ilan edilmenin kıstasları, hukuk terimlerini aşan bir

çeşitlilik gösterir. Örneğin Şalamov, Sovyet rejiminin pek hoşlanmadığı yazar İvan Bunin'i "bir Rus klasiği" olarak nitelendirdiği için "Sovyet karşıtı propaganda" ile suçlanmıştır. Rus gazeteciler Artemyeva ve Raçyeva (2016) ise, Bach'ın bir bestesini seslendirmesi nedeniyle "faşist marşı icra etmek"ten hüküm giyen bir piyanistin, 58. maddeyle yargılandığına dikkat çekerler.⁴ Savaş sırasında düşmana esir düşmek de, yine 58. madde kapsamında bir suç sayılmaktadır ve savaş esirini tutsaklıktan kurtulduktan sonra yeni bir ceza, yeni bir esaret dönemi beklemektedir.

58. madde örneğinde, Agamben'in "istisna hâli" olarak tanımladığı pozisyonla karşılaşırız. İstisna hâli, "geçici ve istisnai bir önlemin zemin değiştirerek bir yönetim tekniğine dönüşmesidir" (Agamben, 2006:11). Egemenliğin gücü sayesinde, özünde yasadışı olan şey, hukuk bünyesine dâhil edilir ve istisna kural haline getirilir. "Hukukun bünyesine katılması gereken şey, temel olarak onun dışında bir şeydir, hatta söz konusu olan, hukuk düzeninin kendisinin askıya alınmasıdır" (Agamben, 2006: 44). Hukukun üstünlüğüne güvenen Ginzburg ve mahkûm arkadaşları, başlarına gelenlere hala yasal birer dayanak bulabilmek umuduyla isyan etmişlerdir. "Canavarlar! İşkenceciler! Buna hakkınız yok. Sovyet yasalarına karşı geliyorsunuz! İnsanlara, susuz bırakarak işkence yapılmasının Sovyet adaletinin bir parçası olduğuna inanmıyoruz" (Ginzburg, 1996: 256). Ancak "istisna hâli bir hukuki boşluk alanı, bir yasadızlık bölgesi" (Agamben, 2006: 63) olduğu için seslerini duyuramazlar.

"Kampta olup bitenlerin yasal olup olmadığı yolundaki bütün sorular anlamsızdır" (Agamben, 2013: 203). Bu anlamsızlığa yerinde bir örnek, belirli suçlar için doldurulması gereken kotaların mevcudiyetidir. Şüphelilerin çoğunluğu "Troçkist faaliyet"ten hüküm giydiği için bazılarının dosyası geri yollanır, bunun sebebi, çeşitli suç başlıkları için "belirlenen kotanın" dolmuş olmasıdır. "Troçkistler için kotanın aşıldığını söyledi, ama milliyetçiler kotasında yer varmış ve Tatar yazarlarını buraya koydular" (Ginzburg, 1996: 118). Bu süreçte mahkemeler yirmi dört saat boyunca çalışır, hücreler kalabalıktan patlayacak hale gelir (Ginzburg, 1996: 123). Sovyet kamplarında, doğrudan etnik kökene

⁴Rus fotomuhabir Anna Artemyeva ve gazeteci Yelena Raçyeva'nın 2016 yılında yayımlanan ve 58. maddeden hüküm giyenlerin tanıklıklarına dayanan "58-ya. Neizyatoye" adlı belgesel çalışmalarında, siyasi suçluları genelleyen "elli sekizliler" ile yapılan görüşmelere ve görsel delillere yer verilmiştir (Artemyeva & Raçyeva, 2016).

dayalı bir kıyım gözetilmediyse de "homo sovieticus"⁵şemasına uymayan, Rus kökenli olmayan etnik unsurların kovuşturmayaya uğratılması bir yöntem haline getirilmiştir.

Becker, Sovyet kampları kurulurken aslen hedeflenen şeyin "yeni toplumun kuruluşuna köstek olduğu düşünülenlerin yeniden terbiye edilmesi" olduğunu belirtir (Becker, 2013: 266). Bu nedenle 1937'ye doğru Sovyetler Birliği'nde tutuklamalar hız kazanır, büyük konser ve konferans salonları genel itiraf salonlarına dönüştürülür" (Ginzburg, 1996: 17). Otoriteler 1935 sonbaharından itibaren "muhalefetle şu ya da bu şekilde ilişkisi olmuş herkesi" tutuklamaya başlar (Ginzburg, 1996: 23).

Ginzburg ve Agamben, kampın, üzerinde rejimin kendi yazdığı bir oyunu sahnelediği ve muhalif ya da "şüpheli" yurttaşlarına kurban rolünü uygun gördüğü bir sahne olduğu konusunda hemfikirdir. Agamben'e göre "kamp, siyasetin biyosiyaset olduğu ve homo sacer'in ⁶ de vatandaş rolünü oynadığı siyaset sahnesidir (Agamben, 2013: 204). Ginzburg ise "bazı aktörler kurbanları, bazıları da onların cellatlarını oynarlardı. Ve en kötü durumda olanlar da bu cellatlardır. En azından benim vicdanım temizdi" (Ginzburg, 1996: 42) diye yazar.

Agamben, muhalif vatandaşlara önce istisna hâli aracılığıyla tüm yurttaşlık haklarını kaybettiren daha sonra onları bedenen zapturapt altına alarak fiziksel işlere koşma ya da ölüme terk etme biçiminde ortaya çıkan totaliter biyopolitikanın, kurbanlarını seçtiği kıstasları şöyle tanımlar. "Modern totalitarizm, istisna hâli aracılığıyla, yalnızca siyasi hasımların değil, şu ya da bu nedenden ötürü siyasi sistemle bütünleştirilemeyecekleri belli olan yurttaş kesimlerinin bedenen ortadan kaldırılmasına izin veren yasal bir iç savaş olarak tanımlanabilir (Agamben, 2006: 10). 58. maddenin kapsamına giren ikinci grubun, yani sistemle bütünleştirilmesi olanaksız, sisteme köstek olabilecek vatandaşların "terbiye edilmek üzere" Gulag'dan geçen yolları,

⁵ Homo Sovieticus: Sovyetler Birliği'ndeki azınlıkların Sovyet üst kimliğine dahilini de kapsayan, toplumu zihniyet ve eylem bakımından birörnekleştirme politikasının ürünü olan makbul yurttaş tipi. Olumlu manadaki "yeni Sovyet insanı" terimine kıyasla, zamanla bu terime ironik imalar yüklenmeye başlar ve özünde sorgulamadan itaat ederek kahramanlaşan kitlelere işaret eder. Terimin yaygınlaşmasını sağlayan Aleksandr Zinovyev, "Homo Sovieticus"un (Gomo sovyetikus) da aralarında bulunduğu eserlerinin her ne kadar hiciv ve mizah unsurları içerseler de, esasen "doğal ortamından koparılmış insanın duygusal dramını" yansıttığını dile getirir (Zinovyev, 1991: 3).

⁶ Agamben'e göre Eski Roma hukukundaki "muğlak bir şahsiyet" olan homo sacer (kutsal insan) bir suçtan dolayı halk tarafından yargılanan; "öldürülmesi ceza gerektirmeyen ama kurban edilemeyen" kişidir (Agamben, 2013: 90).

Ginzburg ve Şalamov anlatılarının başlıca meselesi olmuştur.

Sonuç

Beden, iktidarın üzerinde kudretini sergileme olanağı bulduğu, kimi zaman araç, kimi zaman vesika olarak kullandığı bir nesne konumundadır. Nesneleştirilen beden, dönüştürülmeye ya da yok edilmeye çalışılan kimliklerin taşıyıcısı olarak sürgün, savaş ve kıtlık dönemlerinde ve ağır çalışma koşulları altında kitlesel travmaların başlıca tanığı olagelmıştır. Bedensel tanıklık olgusu, dünya ve Rus edebiyatı kanonuna girmiş, kamp nesri ve tanıklık edebiyatı gibi adlandırmalarla anılan türlere dâhil edilen eserlerin de başlıca sorunsalları arasında yerini almıştır.

Siyasetin biyosiyasete dönüştüğü, yani bedenin biyolojik süreçleri üzerinde kurulacak tahakkümün öncelendiği en bariz mekân olarak ıslah ve çalıştırma kamplarında yaşananlar, Rus yazarlar Yevgeniya Ginzburg ve Varlam Şalamov'un eserlerinde ilk ağızdan anlatılır. Ginzburg'un "Sarp Güzergâh" ve Şalamov'un "Kolıma Hikâyeleri" eserlerinde işlenen bedensel tanıklık, yazarların olumsuz tecrübesi olarak kamp yaşamının zorunlu bir parçası olmuştur. Dikenli tellerin ardında, Sibiry'a'nın engin düzlüklerinde, dondurucu soğuklarda dış dünyadan tecrit edilen mahkûm, kendi bedeninin dayanma gücünü, acı eşiğini, açlığın ona neler yaptırabileceğini, doğaya yakın vahşi yüzünü kampta keşfeder. İnsanın kanıksayabileceği zorlu şartlar, dayanabileceği "sınır durumlar" kamp koşullarında her gün sınanma imkânı bulur.

İnsan, yalın yaşamını tanımlayan zoë ile toplumsal yaşamını tanımlayan bios arasında; yani diğer canlılarla paylaştığı "doğası" ile uygarlık arasında bırakıldığında, "çıplak hayat" olarak ifade edilen arafta kalır. Kamp koşulları, hayvanlarla paylaştığımız zoë'nin açığa çıkarıldığı bir alan olduğundan, yazarlar kendilerini ve diğer anlatı kişilerini genellikle hayvanlara ilişkin analogiler yoluyla betimler. Yamyamlık gibi tabu olduğu için kaynaklarda çok sık karşılaşılmayan olgular dahi, Ginzburg ve Şalamov'un hikâyelerinde tüm çıplaklığıyla karşımıza çıkar.

Sovyet teknik modernleşmesine ivme kazandırmak ve ekonomik kalkınmasına işgücü sağlamak amacıyla kurulan ıslah ve çalışma kamplarının, mahkûmların ölümüne çalıştırdıkları ya da kasten öldürüldükleri yerlere dönüşümü, Gulag'ın "ölüm kampları" olarak anılmasına neden olmuştur. Biyopolitikanın thanatopolitikayla; yaşam siyasetinin ölüm siyasetiyle iç içe geçtiği ve ikincisinin Stalinizmin imzasına

dönüştüğü kamp gerçeği, günümüzde hala araştırılan ve tartışılan olgular arasındadır.

Beden çalışmalarının eksenini, fiziksel alandan sanal alana ve sosyal ağlardaki gönüllü gözetlenmeye doğru kaymış olsa da ve beden meselesi popülerliğini yapay zekâ tartışmalarıyla bütünleşen yeni eğilimlere bırakmaya başlasa da "tamamen kurgu" olduğu iddia edilen kamp gerçeği, en ilkel yöntemleriyle varlığını sürdürüyor. Rusya'da Aleksandr Soljenitsin'in "Gulag Takımadaları"nın tamamen kurguya dayalı olduğu ve müfredattan çıkarılması gerektiği tartışılıyor. Ancak Agamben'in "İstisna Hâli" çalışmasına kaynaklık eden, ABD'nin 11 Eylül saldırılarından sonra kurduğu ve terör "şüphelilerinin" tutulduğu Guantanamo Kampları'nda, Çin'in Gulag ile kıyaslanan Çalışma Yoluyla İslah Kampları'nda (Laogai) ve halen Uygur Türklerinin alıkonulduğu Yeniden Eğitim Kampları'nda yaşananlar tüm güncelliğiyle karşımızda duruyor. Çalışma boyunca başvurulmuş ve "bir kimliği silmek için şeyleştirilmek" olarak formüle edilen zulmün bu kamplardaki yansımaları, "insanlık dışı" kavramının bizi de kuşattığını gösteriyor. Kampların günümüzdeki varlığı, iktidarın kendine ilk hedef olarak bedenleri seçmeyi sürdürdüğünü, utanç verici işkence yöntemlerini kimliğin taşıyıcısı olan beden üzerinde uyguladığını ve ıslah-çalıştırma kamplarının, güvenli yaşamımızı tehdit etmeyen, geçmişe ait bir sınır-deneyim, bir tür aşırılık olarak geride kalmadığını ortaya koyuyor.

Kaynaklar

- Agamben, G. (2004). *Auschwitz'den Artakalanlar: Tanık ve Arşiv*. (Çev. A.İ. Başgöl). Ankara: Bağımsız Kitaplar.
- Agamben, G. (2006). *İstisna Hâli*. (Çev. K. Atakay) İstanbul: Otonom Yayıncılık.
- Agamben, G. (2013). *Kutsal İnsan: Egemen İktidar ve Çıplak Hayat*. (Çev. İ. Türkmen). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Applebaum, A. (2006). *GULAG: Pautina Bol'sogo terrora*. Moskva: Moskovskaya şkola političeskih issledovaniy.
- Artemyeva A. & Raçyeva Ye. (2016). *58-ya. Neizyatoye*. Moskva: AST.
- Becker, A. (2013). *Soykırım: Beden ve Kamplar*. A. Corbin, J. Courtine & G. Vigarello (Eds.), *Bedenin Tarihi 3. Bakıştaki Değişim: 20. Yüzyıl içinde* (265-280. ss.). (Çev. S. Özen). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

- Esposito R. (2008). *Bios: Biopolitics and Philosophy*. (Tr. T. Campbell). Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Foucault, M. (2015). *Biyopolitikanın Doğuşu*. (Çev. A. Tayla). İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Ginzburg, E. (1996). *Anafora Doğru*. Çev. Gün Zileli. İstanbul: Pencere Yayınları.
- Ginzburg, E. (2000). *Anaforun İçinde*. Çev. Gün Zileli. İstanbul: Pencere Yayınları.
- Ginzburg, Ye. (1975). *Journey into the Whirlwind*. (Tr. Paul Stevenson & M. Hayward). New York: Harcourt Brace Jovanovich.
- Ginzburg, Ye. (1981). *Within the Whirlwind*. (Tr. Ian Boland). New York: Harcourt Brace Jovanovich.
- Ginzburg, Ye.S. (2008). *Krutoy marşrut.Hronika vremon kul'ta ličnosti*. Moskva: AST.
- Gürsoy, Y. (2018). *Sovyet Dönemi Rus Edebiyatı (1953-1991)*. (Yyy. ISBN: 978-605-7923-27-1). Iksad Publishing.
- Kartal, O. (2016). *Biyopolitikanın İzini Felsefe Tarihinde Sürmek*. O. Kartal (Ed.), *Biyopolitika 2: Platon'dan Arendt'e Biyopolitikanın Felsefi Kökenleri içinde* (7-26. ss.). Ankara: NotaBene Yayınları.
- Lemke, T. (2016). *Biyopolitika*. (Çev. U. Özmakas). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Murray, S.J. (2006). *Thanatopolitics: On the Use of Death for Mobilizing Political Life*. *Polygraph*, 18, 191-215.
- Popov D.V. (2018). *Tanatal'noye osnovaniye negantropnoy biopolitiki.Voprosı upravleniya*, 4 (34), 14-22.
- Prozorov, S. (2017). *Biopolitics and Socialism*. Foucault, Agamben, Esposito. In S. Prozorov & S. Rentea (Eds.), *The Routledge Handbook of Biopolitics* (pp. 94-111). London & New York: Routledge.
- Stepanov, M. G. (2009). *Političeskiye repressii v SSSR perioda stalinskoy diktaturı (1928-1953 godı): obzor sovremennih istoriografičeskih issledovaniy*. *Vestnik Čelyabinskogo gosudarstvennogo universiteta*, 12, 145-149.
- Şalamov, V.T. (2013a). *Kolimskiye rasskazı. Sobraniye soçineniy: T.1.* (Sost. İ.P. Sirotinskaya). Moskva: Knjiny Klub Knigovek.
- Şalamov, V.T. (2013b). *Oçerki prestupnogo mira; Voskreşeniye listvennitsı; Perçatka, ili KR-2; Anna Ivanovna: P'yesa. Sobraniye soçineniy: T.2.* (Sost. İ.P. Sirotinskaya). Moskva: Knjiny Klub Knigovek.
- Şalamov V.T. (2013c). *Çto ya videl i ponyal v lagere. Sobraniye soçineniy: T.4.* (Sost. İ.P. Sirotinskaya). Moskva: Knjiny Klub Knigovek.
- Şalamov, V.T. (2013d). *Rasskazı i oçerki 1960-1970; Stihotvoreniya 1950-1970; Stat'i, esse, publitsistika; Iz arhiva pisatelya. Sobraniye soçineniy: T.7.* (dopolnitel'nyy). (Sost. V. V. Yesipov & S. M. Solov'yov). Moskva: Knjiny Klub Knigovek.
- Şklovskiy, E.A. (1991). *Varlam Şalamov*. Moskva: Znaniye.
- Zinov'yev, A.A. (1991). *Gomo sovyetikus. Para bellum*. Moskva: Moskovskiy raboçiy.

BIOPOLITICS OF CAMP: THE BODY IN EUGENIA GINZBURG'S AND VARLAM SHALAMOV'S GULAG TESTIMONIES

Duygu ÖZAKIN

ABSTRACT

The objective of this study is to present intersections between biopolitics that intends to benefit from biological potential and capabilities of the individual in favor of the state by keeping population under surveillance and politics of death (thanatopolitics) in Soviet corrective labor camps. It discusses the process from constructing persona-grata to destructing persona-non-grata as "enemies of the people" through contemporary Italian philosopher Giorgio Agamben's conceptualisations "bare life" and "state of exception"; and contemporary French historian Annette Becker's "animalization" and "reification". The relevant concepts are evaluated within the testimonies of Gulag survivors -Yevgeniya Ginzburg's "Journey into the Whirlwind" and Varlam Shalamov's "Kolyma Stories". It has been concluded that the phenomenon of camp was not left behind as an anomaly of the past; it has correspondence in theory and practice as the *matris* and the *nomos* of current political life as Agamben prescribed.

Keywords: Zoë and bios, politics of the body, inhuman condition (*conditio inhumana*), Ginzburg, Shalamov